

Комунальний заклад
«Запорізький обласний
інститут післядипломної
педагогічної освіти»
Запорізької обласної ради

**Сучасні заклади
освіти**
**МІЖНАРОДНА
ВИСТАВКА**

ТЕМАТИЧНА НОМІНАЦІЯ

**Педагогічні засоби подолання освітніх
втрат і збереження якості освіти в умовах
воєнного стану та повоєнного
відновлення України**

ТЕМА КОНКУРСНОЇ РОБОТИ

**Сучасні електронні (цифрові) освітні ресурси як засіб
діагностики та подолання освітніх втрат учнів 5-6
класів з навчальних дисциплін громадянської та
історичної освітньої галузі в умовах знаходження
закладу освіти в зоні активних бойових дій**

АВТОРИ ДОСВІДУ

**Шевченко Марина Петрівна,
в.о. директора**

**Біла Ліна Олександрівна,
вчитель історії, спеціаліст вищої категорії, старший учитель**

**Комунальний заклад загальної середньої освіти
«Новозапорізька гімназія «СМАРТ» Долинської сільської
ради Запорізького району Запорізької області**

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК

**Сирцова Ольга Миколаївна,
в.о. завідувачки кафедри філософії та суспільно-
гуманітарних дисциплін, к.і.н., доцентка комунального
закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти» Запорізької обласної ради**

**Запоріжжя
2024**

Актуальність та перспективність. Вже майже два роки триває ескалація російсько-української війни. Окрім болісних втрат, які всі ми бачимо і відчуваємо просто зараз, ця війна несе із собою втрати відтерміновані і тому менш помітні сьогодні. Серед них – освітні, яких зазнали здобувачі освіти. Ці втрати можуть мати серйозний вплив як на майбутню долю самих дітей, так і на подальший розвиток країни в цілому. Їхнє подолання має стати одним з пріоритетів української системи освіти [3]. Так, Міністерство освіти і науки України в «Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році» (лист МОН України № 1/13749-23 від 12.09.2023 р.) висловилося щодо необхідності діагностики та подолання освітніх втрат [7]. Наразі немає достовірних фактів щодо масштабів цієї проблеми. За даними галузевого огляду Сектору освіти Світового банку, ці втрати можуть становити більше навчального року [5].

З 03 до 28 квітня 2023 року Державною службою якості освіти України було здійснено вивчення питання якості організації освітнього процесу в умовах воєнного стану. За результатами даного дослідження встановлено, що 30% учнів/учениць не мають постійного доступу до освітнього процесу в умовах війни, а на Півдні України ця цифра сягає 40%. При цьому ситуація з доступом до освіти в містах краща, ніж у селах. Майже 10% здобувачів освіти не мають можливості навчатися онлайн разом із класом у синхронному режимі, навчаються із затримкою в часі, самостійно опрацьовують матеріал. 29401 (22%) учнів, які перебувають за кордоном, одночасно навчаються в українській школі та в школі країни перебування [4].

Для здобувачів освіти, які проживають на територіях, що розташовані в зонах активних бойових дій (таких як Запорізький район Запорізької області), навчання можливе лише в дистанційному форматі, яке розпочалося з березня 2020 року (з початком пандемії) та продовжується понині. Окрім цього, суттєвою проблемою є психологічний стан дітей і вчителів, який пов'язаний з регулярними обстрілами, ракетними атаками, що призводять до жертв і руйнувань.

З проблемою освітніх втрат здобувачів освіти стикнулися і в Комунальному закладі загальної середньої освіти «Новозапорізька гімназія «СМАРТ» Долинської

сільської ради Запорізького району Запорізької області. Крім того, на результати навчання учнів суттєво впливає систематичне вимкнення електроенергії, що призводить до неможливості участі учнів в онлайн-уроках.

На початку широкомасштабного вторгнення не всі учні закладу освіти мали технічні засоби для навчання. Для вирішення цього питання в нашій громаді були задіяні можливості як місцевого самоврядування, так і благодійних організацій. Діти із сімей, соціально незахищених категорій, змогли отримати гаджети для навчання. Однак, це зайняло певний час.

Варто зазначити, що більшість учнів закладу освіти змінили своє місце перебування та переїхали за кордон. Вони одночасно очо навчаються у місцевих закладах освіти та дистанційно в українських. Подвійне навантаження, різниця у часі не дозволяють їм брати участь в онлайн-уроках.

Внаслідок низки вищезазначених факторів, можемо констатувати, що склалися умови, які призводять до наростання освітніх втрат учнів з навчальних дисциплін загалом, та з історії зокрема.

Одним із ефективних шляхів зменшення/подолання освітніх втрат, їх діагностиці та здійсненні корекційної роботи вбачається у застосуванні електронних (цифрових) освітніх ресурсів.

Теоретичні основи. У сучасній українській педагогіці здійснено спроби аналізу й осмислення ситуації в освіті в умовах війни, що відображено в наукових джерелах та публіцистиці; аналітичних звітах, які зробили різні міжнародні організації. У цих документах констатується факт впливу війни на систему освіти загалом і появу навчальних втрат учнів зокрема. Питанню сутності освітніх втрат та їх подолання присвячено роботи О. Барановської, М. Головка, О. Локшиної, Ю. Назаренко. Виклики, які постали перед системою освітою України через війну, окреслили й оцінили співробітники Українського центру оцінювання якості освіти та Державної служби якості освіти України. Актуальним питання подолання освітніх втрат в умовах запровадження дистанційного навчання за часів пандемії є і для країн Європи та США. На це у своїй статті звертає увагу Софія Бьорк. Зарубіжними

дослідниками розроблено та рекомендовано педагогам певні стратегії подолання освітніх втрат [8].

Питання сутності педагогічної діагностики, технології та оцінки отриманих результатів розглядаються як зарубіжними, так і вітчизняними дослідниками. Серед них: І. Булах, К. Інгенкамп, Г. Дмитренко, О. Касьянова, Т. Лукіна, Л. Паращенко, В. Приходько, Джон Равен, Г. Цехмістрова та інші.

Значна кількість зарубіжних наукових пошуків сфокусована на проблематиці дистанційного навчання й представлена такими дослідниками, як А. Кей, Г. Рамбл, К. Гаррі, А. Ровай, М. Понтон та ін. Дослідження Ф. Да Коста, А. Пелісара, І. Гонзалес, К. Браска, Ч. Крішнана, В. Марії, К. Оуен, Д. Сіруа, Ш. Зіаде та інших зарубіжних учених спрямовані на проблему технологій дистанційного навчання.

Проблема подолання навчальних втрат учнів у теоретичній та практичній площинах залишається невирішеною. Так само поза межами наукових досліджень залишається як комплексний аналіз освітніх втрат учнів 5-6 класів з навчальних дисциплін громадянської та історичної освітньої галузі в умовах знаходження закладу освіти в зоні активних бойових дій, так і можливості їх подолання засобами електронних (цифрових) освітніх ресурсів.

Новизна досвіду у педагогічній практиці полягає у розробці алгоритмів та інструментів діагностики та шляхів зменшення/подолання освітніх втрат учнів закладів освіти, які знаходяться в зоні активних воєнних дій, на основі системного застосування електронних (цифрових) освітніх ресурсів.

За інноваційним потенціалом виставкова робота має комбінований характер та зводиться до нових конструктивних поєднань відомих ідей, методик тощо.

Провідна педагогічна ідея виставкової роботи. Зменшення або подолання освітніх втрат учнів закладів освіти, які знаходяться в зоні активних воєнних дій, є можливим за умови проведення попередньої діагностики, створення корекційних програм, відповідного освітнього контенту, вправ, спрямованих на психоемоційну підтримку учнів, та застосування інтерактивних методів навчання на основі сучасних електронних (цифрових) освітніх ресурсів.

Мета роботи полягає у визначенні системи психолого-педагогічних, методичних умов організації процесу діагностики та зменшення/подолання освітніх втрат учнів на уроках громадянської та історичної освітньої галузі (5-6 класи) в умовах воєнного стану за поєднання електронних (цифрових) освітніх ресурсів та інтерактивних методів навчання.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- охарактеризувати сутність поняття «освітні втрати» та визначити можливості їх діагностики з навчальних дисциплін громадянської та історичної освітньої галузі на основі електронних (цифрових) освітніх ресурсів;
- описати психолого-педагогічні та методичні умови організації процесу діагностики та зменшення/подолання освітніх втрат учнів на уроках громадянської та історичної освітньої галузі в умовах воєнного стану;
- розробити/підібрати на основі електронних (цифрових) освітніх ресурсів можливі інструменти діагностики освітніх втрат учнів 5-6 класів з історії;
- проаналізувати можливості застосування сучасних електронних (цифрових) освітніх ресурсів (віртуальної реальності, онлайн-ресурсів, інтерактивних платформ та інших інструментів) у зменшенні/подоланні освітніх втрат;
- окреслити можливості поєднання інтерактивних методів навчання з елементами цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій в системі шкільної історичної освіти як засобу зменшення/подолання освітніх втрат учнів з навчальних дисциплін громадянської та історичної освітньої галузі;
- довести наявність взаємозалежності результатів процесу подолання освітніх втрат та застосування для цього електронних (цифрових) освітніх ресурсів на прикладі курсів «Вступ до історії та громадянського суспільства» (5 клас) та «Історії України», «Всесвітньої історії» (6 клас).

Тривалість роботи над темою: серпень 2023-лютий 2024 року.

I етап: серпень-вересень 2023 р. –трансформація бачення цілей, які ставили перед собою педагоги; опрацювання ними літератури, ознайомлення з досвідом вчителів інших закладів, що привело до висновку, що саме застосування електронних (цифрових) освітніх ресурсів дозволяють здійснити діагностику та

організувати процес зменшення/подолання освітніх втрат учнів з навчальних дисциплін громадянської та історичної освітньої галузі в умовах знаходження закладу освіти в зоні активних бойових дій. При цьому висунуто гіпотезу, що подолання освітніх втрат є результативним за умови попередньої діагностики, розробки корекційної програми та поєднання інтерактивних методів навчання та ІКТ. Здійснено прогнозування можливих результатів та критеріїв їх оцінювання.

II етап: жовтень 2023-грудень 2023 рр. –апробація можливих способів подолання освітніх втрат учнів з навчальних дисциплін громадянської та історичної освітньої галузі в умовах знаходження закладу освіти в зоні активних бойових дій; створення оптимальних психолого-педагогічних та методичних умов, за яких застосування електронних (цифрових) освітніх ресурсів дозволяє визначити та подолати освітні втрати; накопичення педагогічних фактів.

III етап: січень–лютий 2024 рр. — аналіз накопичених педагогічних фактів; підведення попередніх підсумків результативності досвіду.

ТЕХНОЛОГІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО ДОСВІДУ

Опрацювання науково-методичної літератури та попереднє ознайомлення з наявним педагогічним досвідом сприяли розумінню, що із початком війни в науковому та інформаційному просторах широко використовуються такі поняття як «освітні втрати», «навчальні втрати», «втрати в навчанні», «освітні прогалини», «прогалини в навчанні», «освітні розриви», «розриви в навчальних досягненнях» тощо [6, с.63]. Автори досвіду схильні до думки, що варто використовувати саме термін «освітні втрати», сутність якого розуміють як будь-які втрати знань, умінь, навичок і/або уповільнення чи переривання академічного прогресу через великі прогалини або паузи в навчанні конкретного учня/учениці [3].

Розуміння наявності цих втрат у навчанні є важливим кроком на шляху до вжиття заходів щодо пом'якшення наслідків та планів відновлення навчання. Визначення освітніх втрат відбувається на основі теоретичних та практичних засад педагогічної діагностики. У своїй роботі ми виходили із визначення сутності педагогічної діагностики, наданої О. Бондарчук та Г. Єльніковою. Вони розуміють її як процес виявлення і опису актуального стану педагогічної діяльності та його причин,

об'єктивних тенденцій і прогнозування якості педагогічної діяльності тощо (1, с. 216-217).

До критеріїв оцінки освітніх втрат з навчальних дисциплін громадянської та історичної освітньої галузі у 5-6 класах ми відносимо рівень сформованості: а) історико-хронологічного мислення та орієнтації в історичному часі, виявленні тяглості в житті суспільства; б) геопросторового мислення, орієнтації в соціально-історичному просторі; в) роботу з різними джерелами інформації та формулювання історично обґрунтованих питань; г) виявлення взаємопов'язаності, взаємозалежності та взаємовпливу історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох.

До психолого-педагогічних та методичних умов подолання освітніх втрат учнів 5-6 класів у системі шкільної історичної освіти за умови знаходження закладу освіти в зоні активних бойових дій відносить: а) попередня діагностика знань та умінь учнів за попередній рік навчання, визначення ключових навчальних елементів, умінь, які потребують корекції; б) на основі результатів педагогічної діагностики створення корекційної програми, яка має визначити резерви для подолання освітніх втрат в межах навчальної програми; в) врахування психологічних та вікових особливостей учнів, наявного досвіду переживання війни; г) організація освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства та застосування технології формувального оцінювання, як умов для переорієнтування зовнішньо-позитивної/негативної мотивації до навчально-пізнавальної діяльності на внутрішньо-позитивну (перехід від примусу до навчання до інтересу та отримання задоволення від учіння); д) організація освітнього процесу на засадах діяльнісного, особистісно-орієнтованого, диференційованого підходів; е) широкого застосування електронних (цифрових) освітніх ресурсів як на етапі здійснення педагогічної діагностики освітніх втрат, так і їхнього подолання.

На першому етапі реалізації досвіду автори спланували та провели на початку навчального року педагогічну діагностику освітніх втрат учнів 6 класу за попередній рік навчання. Для планування діагностики освітніх втрат на основі модельної програми «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів

загальної середньої освіти (автори Бурлака О.В., Власова Н.С., Желіба О.В., Майорський В.В., Піскарьова І.О., Щупак І.Я.) та додатку 18 Державного стандарту базової середньої освіти було визначено головні (базові, ключові) освітні елементи (очікувані результати) (додаток 1). Здійснено аналіз якості тесту та отриманих результатів тестування (додаток 2). На основі отриманих даних була висунута гіпотеза щодо системи психолого-педагогічних, методичних умов освітнього процесу, за яких відбувається подолання освітніх втрат, розроблена корекційна навчальна програма.

Для здійснення педагогічної діагностики освітніх втрат використано такі інформаційно-констатуючі та оцінюючі методи як педагогічне спостереження та тестування. За умови дистанційного навчання, знаходження здобувачів освіти в різних географічних регіонах (та різних часових поясах) було вирішено здійснити вимірювання освітніх втрат саме методом тестування, який має широкі можливості для розробки інструменту вимірювання (тесту) та його здійснення засобами електронних (цифрових) освітніх ресурсів (додаток 3).

Переваги застосування тестових технологій засобами електронних (цифрових) освітніх ресурсів полягають у наступному: по-перше, процес розробки, проведення та аналізу результатів стає технологічним; по-друге, вимагається порівняно незначний обсяг часу для здійснення діагностики та обробки результатів; по-третє, надається можливість учням проходити тестування в зручний для них час; по-четверте, відбувається миттєвий зворотний зв'язок щодо результативності виконання діагностичного тесту; по-п'яте, створюються умови для подолання психологічної напруги під час проходження тестування за можливості повернутися до попередньо наданої відповіді до завершення процедури тестування; по-шосте, наявність широкого вибору розроблених тестів (наприклад, використання тестів, які розміщені на ресурсах Всеосвіта та Всеукраїнська школа онлайн); по-сьоме, організація та проведення тестування в ігровій формі (наприклад: онлайн-вікторини, квести тощо).

Другий етап реалізації досвіду був присвячений вирішенню питання подолання освітніх втрат.

З метою забезпечення усіх учасників освітнього процесу під час введення воєнного стану на території України надання освітніх послуг здобувачам освіти гімназії здійснюється в дистанційному режимі. Освітній процес організований у синхронному та асинхронному режимах. Складений оптимальний розклад уроків, у якому навчальний час для оволодіння учнями освітніми програмами з предметів передбачений в обох режимах та з дотриманням норм Санітарного регламенту для закладів ЗСО у разі використання технічних засобів навчання. Розклад уроків сталий, складено на два тижні: синій і жовтий, які чергуються. Освітній процес здійснюється з 09.00 до 14.00 год. ГПД до 16.00 год. Розклад дзвінків змінний, формується після відбою повітряної тривоги. Проте не всі здобувачі освіти можуть долучитися до онлайн-уроків. Тому весь навчальний матеріал, алгоритми його опанування, покликання на корисні ресурси, залікові завдання мають бути доступними здобувачам освіти на постійній основі.

Виходячи з цього, педагогічний колектив для організації навчання здобувачів освіти в асинхронному режимі обрав платформу Google-клас.

Цей сервіс дозволяє розміщувати інформацію різного типу: відеоуроки, покликання на YouTube-канал, презентації, текстові документи тощо. Сервіс надає широкі можливості для здійснення перевірки виконаних здобувачами освіти робіт та забезпечити надання зворотного зв'язку у вигляді коментарів, роз'яснень та виставлених балів/оцінок (додаток 4).

Інформація про здані роботи оновлюється в режимі реального часу, і вчителі можуть перевіряти роботи, як тільки учень здав. Працювати в цьому сервісі можна не тільки з комп'ютера, а й з телефону, що значно спрощує процес навчання.

Вирішення питання подолання освітніх втрат починається з аналізу отриманих результатів виконання учнями діагностичного тестування за матеріалом 5 класу, визначення ключових навчальних елементів (конкретних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів), які потребують додаткового вивчення.

За результатами такого аналізу визначаються можливості подолання освітніх втрат під час вивчення всесвітньої історії та історії України у 6 класі. Як наслідок,

навчальна програма містить додатковий стовпчик, у якому фіксуються очікувані результати щодо подолання освітніх втрат (додаток 5).

Виходячи з того, що 5-6 класи відносяться до одного – адаптаційного – циклу, очікувані результати, визначені у модельних програмах будуть схожими, що надає можливості майже на кожному уроці інтегрувати матеріал попереднього року навчання.

Широке застосування електронних (цифрових) освітніх ресурсів дозволяє забезпечити психолого-педагогічні та методичні умови організації освітнього процесу з подолання освітніх втрат.

Враховання психологічних та вікових особливостей учнів, наявного досвіду переживання війни. Практичний психолог Комунального закладу загальної середньої освіти «Новозапорізька гімназія «СМАРТ» Долинської сільської ради Запорізького району Запорізької області на початку навчального року провела діагностику для визначення рівня стресостійкості. За результатами діагностики здобувачів освіти 6 класу високого рівня тривожності не зафіксовано, тому додаткове діагностування не проводилось.

З учнями 6 класу, як і з усіма учнями школи, проведено години спілкування про емоції, почуття, як їх розрізняти, джерела виникнення почуттів. Діти знайомляться з основними поняттями стресу, з реакціями на стрес, про потреби дитини, про тілесні реакції на стрес. Також проводились заняття з елементами арт-терапії та застосовуються техніки зцілення (з матеріалів для використання в роботі під час воєнних дій Інституту модернізації освіти).

Проведено декілька занять корекційно-розвиткової програми «Безпечний простір» (За матеріалами Національного Університету «Києво-Могилянська академія» кафедра психології та педагогіки центр психічного здоров'я та психосоціального супроводу НаУКМАї).

Відповідно до результатів наукових досліджень засвоєння нового матеріалу, його узагальнення та систематизація відбувається за умови знаходження здобувачів освіти в стані психологічного комфорту. Тому *під час кожного заняття в синхронному режимі*, яке здійснюється за допомогою програми для організації відеоконференцій

Zoom, вчитель здійснює психоемоційну підтримку учнів, а також на початку уроку проводить одну із вправ на самооцінку учнями свого емоційного стану. Для цього використовуються як можливості самого Zoom (реакції, емоції, смайлики, малювання на екрані), так і можливості сервісів, які забезпечують миттєвий зворотний зв'язок (Mentimeter, Slido, AnswerGarden) (додатки 6, 7). Наступним етапом є обговорення результатів, коли учням надається можливість висловитися/виговоритися. Найрезультативнішими у забезпеченні психоемоційної підтримки учнів автори роботи, спираючись на власний педагогічний досвід, вважають наступні: «Пір'їна/статуя», «Обійми метелика». Учні/ученицям подобаються такі вправи.

Організація освітнього процесу на засадах діяльнісного, особистісно-орієнтованого, диференційованого підходів. Організація процесу подолання освітніх втрат має відбуватися на тих самих засадах, що і вивчення нового матеріалу. Здобувачі освіти мають бути активними суб'єктами освітнього процесу, в який інтегруються навчальні завдання на подолання освітніх втрат (на основі матеріалу за попередній рік навчання). Реалізувати це можливо за умови широкого використання активних та інтерактивних методів навчання.

Організація ефективної взаємодії між учнями під час онлайн-занять важлива також для збереження зацікавленості та забезпечення успішного навчання. Під час відеоконференцій здобувачі освіти вмикають свої камери для більш ефективного зв'язку. Zoom-конференції дають змогу об'єднати учнів у групи для спільної роботи над проектами або завданнями.

Необхідно пам'ятати, що активна взаємодія та використання різноманітних форматів можуть допомогти зробити онлайн-навчання цікавішим та ефективнішим.

В умовах дистанційного навчання вчитель має ретельно підбирати сервіси, які дозволяють організувати взаємодію учнів або організувати роботу учнів із самостійного вивчення матеріалу. Авторами досвіду найчастіше використовуються для цього наступні сервіси: google-документи, онлайн-презентації, інтерактивні дошки (Padlet, Jumbboard тощо), інтерактивні вправи (LearningApps, WoldWords), інтерактивні аркуші.

Наведемо приклад. Тема уроку: Лічба часу в історії Стародавнього світу

Очікувані результати подолання освітніх втрат:

пояснює різницю між одиницями вимірювання історичного часу і співвідносить їх (рік – століття – тисячоліття);

- ✓ розрізняє системи літочислення, пояснює їх на прикладах;
- ✓ розуміє періодизацію як спосіб упорядкування історії, критерії, які використовують для періодизації історії;
- ✓ розташовує події в хронологічній послідовності, укладає хронологічну таблицю;
- ✓ установлює послідовність історичних подій за допомогою лінії часу;
- ✓ розв'язує хронологічні задачі з історії Стародавнього світу; розуміє поняття «ера», «цивілізація».

Приклад навчального завдання, яке застосовується задля подолання освітніх втрат учнів з теми уроку: <https://jamboard.google.com>.

Для самостійного опрацювання матеріалів учні потребують певного алгоритму власної навчально-пізнавальної діяльності. Для цього створюються інтерактивні робочі листи.

Завдання: Учням надається покликання на виконання даного інтерактивного аркушу. Потрібно перейти за покликанням та виконати завдання, які зазначені на цьому аркуші: 1. Встановити відповідність між поняттями і визначеннями; 2. Пронумерувати фото в хронологічному порядку; 3. Встановити століття і рік (<https://cutt.ly/iwLgh0iX>) (додаток 8).

Аналіз результатів попередніх втрат дозволяє вчителю організувати освітній процес на засадах особистісно-орієнтованого та диференційованого підходів. Учитель розробляє декілька варіантів навчального завдання з врахуванням індивідуальних особливостей та наявних освітніх втрат учнів. Наприклад: вправи на платформі learningapps.org: стрічка часу в історії (<https://cutt.ly/VwLgjW1o>), на платформі WordWall співвіднесення років зі століттями (<https://cutt.ly/LwLcEaWf>) (додаток 8).

Завдання для самостійної роботи учнів із застосуванням цифрових технологій можуть бути різноманітними і відображати різні аспекти навчання. Учні можуть

підготувати відеопрезентацію на тему, яку вони вивчають, використовуючи інструменти, такі як PowerPoint, GoogleSlides або відеоредактори. Такі завдання дозволяють учням не лише вивчити тему, але й розвивати уміння працювати з цифровими інструментами, творчість та критичне мислення.

Організація освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства та застосування технології формульованого оцінювання. Забезпечення ефективного та конструктивного зворотного зв'язку є важливим елементом процесу навчання, особливо в онлайн-форматі. Це допомагає учням зрозуміти свої успіхи, виявити можливості для покращення та вдосконалення власних знань та умінь. Основними видами формульованого оцінювання, які використовують педагоги, є самооцінювання, взаємооцінювання здобувачів освіти та оцінювання з боку вчителя (надання ним зворотного відгуку на учнівську роботу). Види оцінювання, які застосовуються на уроках, автори досвіду планують на етапі моделювання уроку, розробляють критерії оцінювання та самооцінювання учнів на підставі ДСБСО, модельної та навчальної програми, а також результатів діагностики освітніх втрат.

Приклад листа самооцінювання учнів, розробленого на основі таксономії Б.Блума, наведено нижче (таблиця 1).

Таблиця 1

Лист самооцінювання учнів з теми «Лічба часу в історії»

Дія	Конкретизація	Повністю погоджуюся	Сумніваюся	Не погоджуюся
Я знаю	що таке історичний час, хронологія			
Я вмію відрізнити	одиниці вимірювання історичного часу			
Я можу розрахувати	скільки років пройшло між історичними подіями			
Я вмію визначити	до якого століття відноситься певна історична подія			
Я можу співвіднести	роки-століття- тисячоліття			
Я можу створити аргумент,	в якому навести приклад розрахунку тягlosti історичного процесу.			

Я можу довести (розробити аргументи), що	історія моєї родини — це частина історії нашої країни			
--	---	--	--	--

Найчастіше для створення листа самооцінювання учнів ми використовуємо наступні онлайн-сервіси: Goole-форма, Mentimeter (додаток 9). Надання зворотного зв'язку учням відбувається також і під час онлайн-спілкування за допомогою ZOOM, переписки в месенджерах Viber, Telegram, електронною поштою тощо. Одним із ефективніших способів надання зворотного зв'язку, на думку авторів досвіду, є коментарі до виконаних робіт в GoogleClassroom (додаток 4).

Системне та систематичне застосування формульованого оцінювання, надання зворотного зв'язку з боку вчителя дозволяють визначити поступ учнів у подоланні освітніх втрат. Учитель здійснює аналіз результатів виконаних учнями робіт, фіксує в діагностичній таблиці зміни, які продемонстрував кожен учень у подоланні освітніх втрат (додаток 10).

Створення та підбір освітнього контенту. У сучасному інформаційному просторі знаходиться велика кількість матеріалів, яка може використовуватися для розробки та наповнення навчального контенту. Автори досвіду широко використовують матеріали, які розміщені на освітніх платформах «Всеукраїнська школа онлайн», «Всеосвіта», освітнього онлайн-порталу для вчителів «На Урок», репозитарію освітніх відео та навчальних каналів – YouTube.

Результативність. Порівняльний аналіз результатів діагностики освітніх втрат учнів свідчать про позитивну динаміку змін у подоланні освітніх втрат учнів 5-6 класів з навчальних дисциплін громадянської та історичної освітньої галузі в умовах знаходження закладу освіти в зоні активних бойових за умови широкого застосування цифрових технологій (таблиця 2).

Так, відзначається зменшення відсотку здобувачів освіти, які демонструють початковий та середній рівні розвитку історико-хронологічного, геопросторового, критичного та системного мислення. В той же час, збільшується відсоток, які демонструють достатній та високий рівні показників (додаток 11).

Таблиця 2

Динаміка змін навчальних результатів учнів
за наслідками роботи з подолання освітніх втрат

Критерії для оцінювання	Вересень 2023 (рівень у %)				Січень 2024 (рівень у %)			
	Почат.	Серед.	Достат.	Висок.	Почат.	Серед.	Достат.	Висок.
Історико-хронологічне мислення	17 %	28%	44%	11%	6%	22%	50%	22%
Геопросторове мислення	11%	22%	56%	11%	0 %	16%	56%	28%
Уміння працювати з різними джерелами інформації та формулювати історично обґрунтовані запитання	5%	28%	56%	11%	0%	22%	56%	22%
Уміння виявляти взаємопов'язаності, взаємозалежності та взаємовплив історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох	11%	22%	56%	11%	5%	17%	56%	22%

Автори досвіду приходять до висновку, що успішне подолання освітніх втрат учнів з навчальних дисциплін громадянської та історичної освітньої галузі є можливим на основі широкого застосування цифрових технологій в організації та здійсненні освітнього процесу. Попередня діагностики освітніх втрат дозволяє визначити напрями корекційної роботи, внести зміни до навчальної програми та організувати освітній процес на засадах особистісно орієнтованого та диференційованого підходів.

Ефективність процесу подолання освітніх втрат залежить від ряду психолого-педагогічних та методичних умов, серед яких: врахування психологічних та вікових особливостей учнів, наявного досвіду переживання війни; організація освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства та застосування технології формульовального оцінювання як умов для переорієнтування

зовнішньо-позитивної/негативної мотивації до навчально-пізнавальної діяльності на внутрішньо-позитивну (перехід від примусу до навчання до інтересу та отримання задоволення від учіння).

Організація освітнього процесу має моделюватися на засадах діяльнісного, особистісно-орієнтованого, диференційованого підходів; широкого застосування цифрових технологій як на етапі здійснення педагогічної діагностики освітніх втрат, так і їхнього подолання.

Наявні цифрові технології надають широкі можливості для створення як освітнього контенту, так і навчальних завдань, організації взаємодії учнів. Результати апробації різних цифрових ресурсів у розробці навчальних завдань та їх подальшого використання в освітньому процесі свідчать про наступне: найлегшими для здобувачів освіти у застосуванні та ефективнішими у подоланні їхніх освітніх втрат є: вправи LearningApps, WoldWall, інтерактивні аркуші, застосунки надання миттєвого зворотного зв'язку. Коли учні та вчителі знаходяться в зоні активних бойових дій, або на чужині, їхні когнітивні функції досить часто уповільнюються. Тому простота та доступність цифрових (електронних) ресурсів, які використовуються в освітньому процесі, є їхньою перевагою. Для наповнення освітнього контенту варто звернути увагу на вже створені відео-, презентаційні матеріали, які розміщені на таких ресурсах, як Всеосвіта, НаУрок, Всеукраїнська школа онлайн, освітні YouTube-канали.

Результати попередньої та проміжної діагностики (на прикладі курсів «Вступ до історії та громадянського суспільства» (5 клас) та «Історії України», «Всесвітньої історії» (6 клас)) свідчать про існування прямої залежності між результатами процесу подолання освітніх втрат та застосуванням для цього цифрових ресурсів.

Досвід може бути впроваджений як в закладах загальної середньої освіти, що знаходяться в зоні активних бойових дій, так і в тих, які здійснюють освітній процес у дистанційному режимі. Ефективність впровадження досвіду залежить від рівня вмотивованості вчителя та уміння застосовувати цифрові ресурсів у здійсненні діагностики освітніх втрат, організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, спрямованої на подолання освітніх втрат; створення зазначених вище

психолого-педагогічних та методичних умов освітнього процесу та наявності відповідного технічного забезпечення (доступ до швидкісного інтернету та комп'ютерна техніка).

Список використаних джерел

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г.Кремень. К. Юрінком Інтер, 2021. 1040 с.
2. Світовий досвід розвитку дистанційних форм у вітчизняному контексті. Аналітичний звіт. URL: <https://cutt.ly/LwLgpSAk>
3. Подолання освітніх втрат з української мови та літератури: безплатний практичний посібник для вчителів. URL: <https://cutt.ly/NwLgh65p>
4. Про чинники та шляхи подолання освітніх втрат за результатами досліджень (вивчення) питання стану організації освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання на регіональному рівні. URL: <https://cutt.ly/ewLgfVBf>
5. Освітній омбудсмен України: Як освітні втрати впливають на економіку України. URL: <https://cutt.ly/AwLgsHUL>
6. Шелестова Л. Навчальні втрати в умовах війни // *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2023. № 1 (30). С. 62-72.
7. Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році» (лист МОН України № 1/13749-23 від 12.09.2023 р.). URL: <https://cutt.ly/0wVpWF0U>
8. Sophia Birk7 strategies to counter student learning loss. URL: <https://cutt.ly/9wC1SduT>

Матриця тесту для здійснення діагностики освітніх втрат учнів

Навчальні елементи	знання	розуміння	застосування	аналіз
Знає поняття «історія», «археологічна культура», «хронологія»	*	*		
розрізняє за видами історичні джерела			*	
Знає одиниці вимірювання часу			*	
Знає установлені символи умовних позначень на історичній карті, відрізняє історичну та географічну карти		*	*	
Установлює послідовність історичних подій за допомогою лінії часу			*	
Розуміє зміст понять «історична пам'ять», «міф»			*	
пояснює різницю між музеєм та архівом;			*	
розрізняє історичні пам'ятки і пам'ятники			*	
Розуміє зміст понять «народ», «етнос», «нація», «раса», «закон», «державна», «демократія», «республіка», «монархія», «релігія»	*	*	*	
розрізняє та ідентифікує локальні, регіональні, національно-культурні спільноти, співвідносить себе з ними;			*	
розуміє, що історія українського народу, України є невід'ємною складовою світового історичного процесу				*

**Аналітичні дані результатів діагностичного тестування учнів
«Вступ до історії України та громадянського суспільства» (5 клас)**

Діагностичний тест для визначення освітніх втрат створений на основі матриці тесту (додаток 1) та складався з 15 запитань: 13 – закриті запитання та 2 – відкриті (додаток 3).

Загальні результати оцінки якості тесту представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Максимально можливий бал	21
Кількість учасників тестування	18
Мінімальний бал, отриманий за тестування	8
Максимальний бал, отриманий за тестування	18
Середнє значення	11,4
Мода	11
Медіана	11
Асиметрія	- 0,01
Ексцес	- 0,9
Стандартне відхилення	2,98
Коефіцієнт складності тесту	0,58

Тест виявився для учасників тестування неоднорідним з великою розподільчою здатністю (про що свідчить співвідношення коефіцієнтів ексцесу та асиметрії). Близькість показників моди, медіани та середнього значення свідчать, що результати тестування відповідають закону нормального розподілу даних. Отже, тест як інструмент вимірювання є якісним, за його результатами можна робити висновки.

Стандартне відхилення результатів тестування свідчать, що переважна більшість учнів (а саме: 75%) набрали за результатами тестування від 10 до 14 балів. Вибірка учнів є відносно однорідною.

В таблиці 2 представлено розподіл ключових навчальних одиниць, що перевірялися, з коефіцієнтом складності тестового завдання.

Таблиця 2

Рівень складності Тестового завдання	Ключові навчальні одиниці, які перевірялися
Складні завдання (коэф. складності від 0 до 0,4)	- розуміє, що історія українського народу, України є невід'ємною складовою світового історичного ; - розуміє зміст понять «народ», «етнос», «нація», «раса», «закон», «державна», «демократія», «республіка», «монархія», «релігія»
Оптимальні за рівнем складності завдання (коэф. складності від 0,41 до 0,59)	- розуміє зміст понять «історична пам'ять», «міф»; - встановлює послідовність історичних подій за допомогою лінії часу; - знає установлені символи умовних позначень на історичній карті, відрізняє історичну та географічну карти; - розрізняє за видами історичні джерела
Легкі завдання (коэф. складності від 0,6 до 0,8)	- розрізняє історичні пам'ятки і пам'ятники; - пояснює різницю між музеєм та архівом; Знає одиниці вимірювання часу
Занадто легкі завдання (коэф. складності від 0,81 до 1)	- знає поняття «історія», «хронологія»; - розрізняє та ідентифікує локальні, регіональні, національно-культурні спільноти, співвідносить себе з ними

Висновки:

1. Результати тестування свідчать про те, що у здобувачів освіти (6 клас) є освітні втрати з історії, які потребують подолання.
2. В таблиці 2 представлено перелік ключових навчальних одиниць, які потребують повторного вивчення (коефіцієнт складності від 0 до 0,8).
3. Однорідність вибірки свідчить, що визначені освітні втрати є характерним для 75% учнів. Тобто, проблема подолання освітніх втрат є актуальною для більшості учнів.

**Тест для діагностики навчальних втрат учнів
«Вступ до історії України та громадянського суспільства» (5 клас)**

1. Наука, що вивчає минуле людства – це

- А) історія
- Б) легенда
- В) міф
- Г) палеографія

2. Сукупність археологічних пам'яток, що належать до одного часу, певної території і відзначаються певними особливостями називається:

- А) археологічна культура
- Б) історія
- В) археологія

3. Співвіднесіть малюнки з видами історичних джерел:

Історичні джерела

- 1) речові
- 2) писемні
- 3) етнографічні
- 4) візуальні

4. Позначте варіант відповіді, у якому одиниці вимірювання історичного часу записані в правильній послідовності від меншого до більшого:

- А) ера, тисячоліття, рік, століття
- Б) століття, рік, ера, тисячоліття
- В) рік, століття, тисячоліття, ера

5. Хронологія – це...

- А) наука про тварин
- Б) наука, що вивчає способи обчислення часу
- В) наука, що вивчає народи
- Г) наука, що вивчає грошові одиниці

6. Михайло Грушевський – перший Президент України: це міф чи історична пам'ять?

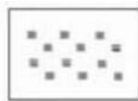
- А) міф
- Б) історична пам'ять

7. Оберіть умовні позначки, які використовуються на історичній карті:

А) Кордони держав.

Б) Мішаний ліс

Болото

В)

Г) *ПОЛЯНИ* Назви країн, народів, племен, географічних регіонів.

Д)

Річка

Поле

Е)

Території, що перейшли від одної держави до іншої.

8. Оберіть на карті ту цифру, яка виділяє кордони України:

А) 1

Б) 2

В) 3

Г) 4

9. Поясніть своїми словами, в чому полягає різниця між музеєм та архівом.

10. Співвіднесіть форму регулювання відносин між членами суспільства та їхніми визначеннями:

1) табу

А) система правил поведінки, заснованих на традиційних уявленнях про «добро і зло»

2) звичай

Б) обов'язкова і незаперечна заборона певних дій, за порушення якої має настати надприродне покарання

3) мораль

В) установлений в суспільстві спосіб повсякденної і святкової поведінки

4) право

Г) норми поведінки членів суспільства, створені державою і записані в законах

11. Встановіть відповідність:

4.

- А) меморіальна дошка
- Б) архітектурна споруда
- В) твір мистецтва
- Г) скульптура

12. Співвіднесіть поняття та їхні визначення:

1. Держава

А) влада у державі належить одній людині

2. Демократія

Б) форма організації суспільства на певній території за допомогою законів та органів влади (правитель, чиновники, армія), які утримуються за рахунок зібраних з населення податків

3. Республіка

В) влада поважає громадян і здійснює керування в її інтересах

4. Монархія

Г) Влада належить народові

13. Як називається історична спільнота людей, яка об'єднана спільною самоназвою, територією, мовою, історичною пам'яттю?

А) нація

Б) народ

В) етнос

14. Оберіть ті позиції, які ти можеш використати, коли відповідаєш на запитання «Хто ти є?»:

А) патріот

Б) громадянин

В) робітник

Б) людина

Г) студент

Є) європеєць

В) учень

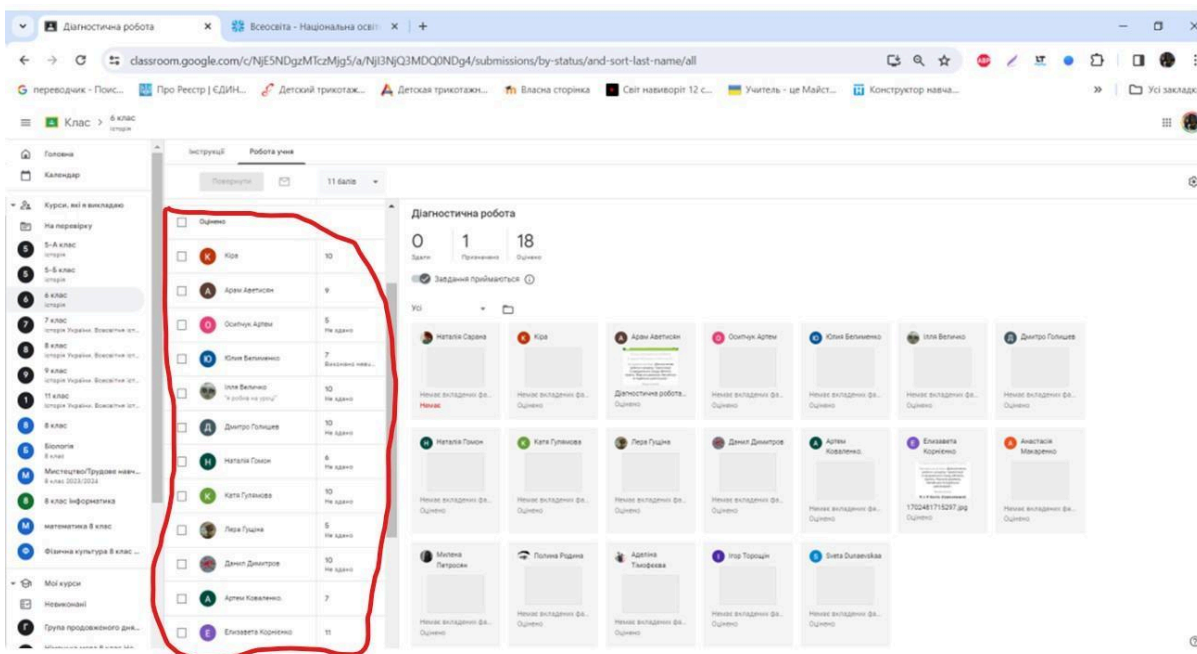
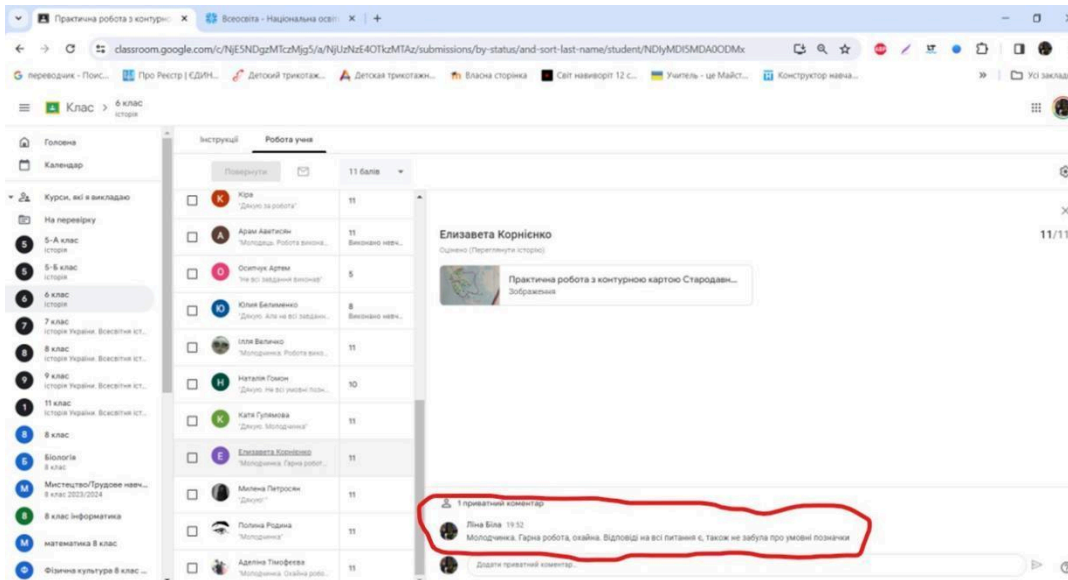
Д) підліток

Г) українець

15. Як ви розумієте слова композитора, співака Кузьми Скрябіна: «Міняйте світ до кращого, дбайте про нього, бо ви в ньому живете»? Напишіть власну думку, як історія України – є частина всесвітньої історії.

Тест розроблено та розміщено на Всеосвіті

Скріншоти з демонстрацією можливостей ресурсу GoogleClassroom надання зворотного зв'язку учням

**Навчальна програма
«ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ»
для учнів 6 класу**

до модельної навчальної програми «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори Піскарьова І.О., Бурлака О.В., Майорський В.В., Мелешенко Т.В., Щупак І.Я.)

**Міністерство освіти і науки України
Комунальний заклад загальної середньої освіти «Новозапорізька гімназія «СМАРТ» Долинської сільської ради Запорізького району Запорізької області.**

**Навчальна програма
«ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ»
для учнів 6 класу**

до модельної навчальної програми «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори Піскарьова І.О., Бурлака О.В., Майорський В.В., Мелешенко Т.В., Щупак І.Я.)

*Рекомендовано педагогічною радою
(наказ № 1 від 29.08.2023)*

Пояснювальна записка

Інтегрований курс «Історія України. Всесвітня історія» реалізує вимоги до обов'язкових результатів навчання громадянської та історичної освітньої галузі. Його особливостями є:

- 1) інтегрований характер — давня історія України вивчається як складова всесвітньої історії;
- 2) вивчення історичного матеріалу здійснюється системно в широких хронологічних межах — від появи первісних людей до падіння Західної Римської імперії.

Подана програма є продовженням курсу «Вступ до історії України та громадянської освіти». Адаптаційний цикл(6 клас).

Головною метою курсу є розвиток особистості учня/учениці через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими й локальними процесами; формування ідентичності громадянина України. Сформувати в учнів/учениць основи критичного мислення та особистісного ставлення до історичних подій.

Програма курсу спрямована на формування загальних і предметних компетентностей.

Основними завданнями курсу є:

- сформувати у здобувачів освіти розуміння цивілізаційної значущості періоду Стародавнього світу в історії України, Європи та світу в цілому, античної цивілізації як основи для подальшого розвитку європейських суспільств;
- засобами історії формувати певні компетентності: загальні (уміння учитися упродовж життя, громадянська та соціальна компетентність, обізнаність у сфері культури тощо); предметні (хронологічна, просторова, інформаційна тощо);
- розвивати пізнавальний інтерес здобувачів освіти до історії Стародавнього світу через створення умов для активної взаємодії між учителем/вчителькою і учнями/ученицями для виконання учнями/ученицями творчих, практичних завдань;
- сприяти формуванню фундаментальних цінностей сучасного світу, а саме — демократії, свободи, поваги до прав людини сприяти розумінню необхідності збалансованого розвитку людства.
- сприяти розумінню необхідності збалансованого розвитку людства.

Завдання курсу передбачають, що наприкінці адаптаційного циклу учень/учениця будуть здатні:

– орієнтуватись в історичному часі: розглядати явища суспільного життя у розвитку, хронологічній послідовності або синхронно та в конкретно-історичних умовах певного часу, співвідносити їх з одиницями виміру історичного часу та певними періодами (епохами), виявляти зміни і тривалість у житті суспільства; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, явищами і процесами, діяльністю людей та її результатами в часі;

– орієнтуватись у географічному та соціально-історичному просторі: співвідносити розвиток історичних явищ і процесів із географічним положенням країн та природними умовами, виявляючи взаємозалежність розвитку суспільства, господарства, культури, діяльності людини і стану навколишнього природного середовища;

– виявляти розуміння взаємозв'язків та взаємовпливів історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відомих історичних фактів; зіставляти різні інтерпретації історії; критично мислити у процесі пошуку та опрацювання різних джерел історичної та суспільно значущої інформації, формулювати обґрунтовані питання;

– усвідомлювати власну гідність і самоідентифікацію, реалізувати власні права і свободи, виявляти у поведінці повагу до прав і гідності інших осіб та толерантність, протидіяти проявам дискримінації та нерівності;

– дотримуватись у поведінці демократичних принципів, конструктивно взаємодіяти з однолітками, спільнотою закладу освіти, місцевою громадою, долучатись до розв'язання проблем спільноти та суспільства.

У викладанні інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» пріоритетними є:

- вивчення минулого України в контексті світової історії та формування розуміння тісного зв'язку подій і явищ, котрі відбувалися на території України, із навколишніми територіями, народами, процесами;

- досягнення очікуваних результатів навчання через діяльність (індивідуальну, групову, самостійну, колективну, проєктну, творчу) здобувачів освіти;

- пізнання загальних процесів, особливостей розвитку суспільства та принципів його організації і формування ключових компетентностей, а на їх основі – досягнення конкретних результатів у здобутті історичних та громадянських знань та уміння користуватися ними.

Особливості організації освітнього процесу.

Дослідження історії та суспільства має відбуватися з поєднанням аудіального, візуального сприйняття інформації та роботи з цією інформацією, пошуком інформації та її перетворенням, що є запорукою досягнення очікуваних результатів

навчання, зокрема критичного мислення. Заучування визначень термінів, дат, біографій історичних діячів не є самоціллю інтегрованого курсу. Пропедевтичний курс покликаний сформувати загальні уявлення, систему цінностей, виробити навички здобування та використання інформації, її критичного осмислення.

Програму інтегрованого курсу викладено у формі таблиці, яка складається з трьох частин. Перша частина містить. Очікувані результати навчання кожного розділу відповідно до вимог Державного стандарту та Критеріїв оцінювання діяльності учнів. Друга частина містить Зміст навчально-пізнавальної діяльності інтегрованого курсу.

У третій частині подаються Види навчальної діяльності.

Дотримуючись принципу наступності в навчальну програму введено всю кількість очікуваних результатів навчання та розподілено їх за розділами. Зміст кожного розділу програми містить перелік історичних тем, не розділених на окремі заняття. До кожної теми вказано орієнтовані види навчальної діяльності та рекомендований обсяг навчального матеріалу, що має бути опанований учнями за визначений період навчання в процесі досягнення очікуваних результатів і ґрунтується на базових знаннях з громадянської та історичної галузі, визначених Державним стандартом базової середньої освіти.

Основна частина

6 клас 70 год

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст інтегрованого курсу	Види навчальної діяльності	Загальні результати	Очікувані результати щодо подолання освітніх втрат
Вступ до інтегрованого курсу історії (4 год)				
<p>Базові знання: <i>періодизація історії людства, історичні джерела, археологія, ера (epocha), цивілізація.</i></p> <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • пояснює різницю між одиницями вимірювання історичного часу і співвідносить їх (рік – століття – тисячоліття); • розрізняє системи літочислення, пояснює їх на прикладах; • розуміє періодизацію як спосіб порядкування історії, критерії, які використовують для періодизації історії; • розуміє, який вид історичних джерел взято за основу для створення археологічної періодизації; • розташовує події в хронологічній послідовності, укладає хронологічну таблицю; • установлює послідовність історичних подій за допомогою ліній часу; • розв'язує хронологічні задачі з історії Стародавнього 	<p>Історична періодизація: світ і Україна. Археологічна періодизація. Хронологічні межі історії Стародавнього світу. Лічба часу в історії Стародавнього світу. Історичні джерела з історії Стародавнього світу</p>	<p>Навчально-пізнавальна, дослідницька, пошукова, творча, проектна, моделювання, інтерактивна, дискусійна. Робота з навчальним текстом та підготовка презентацій до нього за допомогою ІТ-технологій. Фронтальна, інтерактивна, індивідуальна, дискусійна. Робота з візуальним рядом (ілюстрації історичних джерел, пов'язаних з подіями історії України). Укладання хронологічних задач</p>	<p>- Орієнтується в історичному часі [ГІО 1.1]</p> <p>- пояснює присутність минулого в сучасному суспільному просторі [6 ГІО 1.2.2]</p> <p>- співвідносить з вивченим періодом (епохою) відомі історичні події та особи, визначає сфери суспільного життя, які зазнавали змін [6 ГІО 1.3.1]</p> <p>- розрізняє джерела інформації за видами [6 ГІО 3.1.1]</p> <p>- добирає інформаційні джерела за запропонованою тематикою та походженням [6 ГІО 3.1.2]</p> <p>- розрізняє факт і судження в запропонованому тексті/медіатексті [6 ГІО 3.3.1]</p>	<p>знає поняття «історія», «археологічна культура»</p> <p>пояснює різницю між сучасним та архівом</p> <p>розуміє зміст поняття «історичні пам'ятки», «міф»</p> <p>розрізняє та ідентифікує локальні, регіональні, національно-культурні спільноти, співвідносить себе з ними</p>

<p>світу; розуміє поняття «ера», «цивілізація»;</p> <ul style="list-style-type: none"> • формулює запитання щодо можливого впливу тих чи інших подій на життя суспільства, окремих груп людей; • розрізняє історичні джерела за видами (матеріальні/ нематеріальні, текстові/ візуальні тощо); • пояснює спосіб нагромадження та пошуку інформації; • добирає інформацію за заданими критеріями; • використовує пошукові системи для отримання інформації, дізнається значення незнайомих слів; • розрізняє текст соціального й історичного змісту; • виокремлює основне і другорядне в тексті; • порівнює однотипні пам'ятки історії, природи та культури й пояснює їх значення; • формулює висновок, судження на основі наведених фактів; • формулює та обстоює в дискусії власні погляди та переконання на 			<p>- використовує джерела для опису історичних подій, явищ, процесів, діяльності людей [6 ГЮ 4.2.1]</p>	
---	--	--	---	--

<p>різноманітні теми історії та суспільства;</p> <ul style="list-style-type: none"> • визначає значущість історичної та сучасної події для людини і суспільства. <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> • усвідомлює важливість вивчення історії України як невід'ємної важливої складової всесвітньої історії. 				
Розділ І. Життя людей у первісних часи (10 год)				
<p>Базові знання: <i>палеоліт, мезоліт, неоліт, енеоліт, «homo sapiens (людина розумна)», первісне стадо, рід (родова община), плем'я, вождь, рада старійшин, матриархат, патріархат, «неолітична революція», привласнювальне господарство, відтворювальне господарство, ремесло, продуктивність праці, стоянки та пам'ятки первісних людей на території України, Трипільська археологічна культура, Середньостоговська археологічна культура, Вікентій Хвойка, язичництво, тотемізм, анімізм, магія.</i></p> <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знає хронологічні й територіальні межі по 	<p>Поява і розселення людини на планеті Земля. Перші люди на теренах України.</p> <p>Теорії походження людини. Кам'яний вік людства.</p> <p>Життя та заняття найдавніших людей.</p> <p>Життя людини на теренах України в первісну добу. Основні стоянки та пам'ятки первісних людей на території України.</p> <p>Виникнення землеробства та скотарства. Неолітичне</p>	<p>Навчально-пізнавальна, дослідницька, пошукова, творча, проєктна, моделювання, інтерактивна, дискусійна.</p> <p>Робота з навчальним текстом та підготовкою запитань до нього за допомогою ланцюжка запитань Квінтіліана.</p> <p>Робота з картою «Перші люди на землі».</p> <p>Проєкт-порівняння «Знаряддя праці первісної людини епохи палеоліту та неоліту».</p> <p>Практична робота з ілюстраціями стоянок і поселень первісної людини (наприклад, за</p>	<p>демонструє знання перебігу подій в часі в межах теми, локалізує події в часі [6 ГЮ 1.1.2]</p> <p>пояснює зв'язок між подіями, розрізняє причини, приводи, результати і наслідки подій [6 ГЮ 1.2.1]</p> <p>пояснює, як життя людини і суспільства залежить від природних змін, науково-технічних винаходів, соціальних обставин [6 ГЮ 1.3.2]</p> <p>використовує карту як джерело інформації [6 ГЮ 2.1.1]</p> <p>визначає географічне розташування відповідних/</p>	<p>знає одиниці вимірювання часу</p> <p>розрізняє за видами історичні джерела розуміє, що історія українського народу, України є невід'ємною складовою світового історичного процесу</p>

<p>явидавніх людей на Землі, на теренах України;</p> <ul style="list-style-type: none"> • знає назви та місцезнаходження вохчотирьох стоянок первісних людей на території України; • розуміє сутність наукових і релігійних теорій про походження людини; • висловлює власну думку щодо теорій про походження людини; • досліджує і використовує історичні джерела для аналізу подій історії Стародавнього світу; • виявляє чинники, що впливають на заняття, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів) первісних людей; • установлює послідовність історичних подій із життя людей в первісні часи за допомогою стрічки часу; • описує перебіг історичних подій з історії людей у первісні часи та визначає їх місце в історичному процесі; • наводить приклади історичних пам'яток та досягнень первісних людей, 	<p>люція. Початок обробки металів. Виникнення ремесел. Зародження торгівлі.</p> <p>Перші землероби та скотарі України. Трипільська археологічна культура. Середньостовпська археологічна культура.</p> <p>Форми організації первісних спільнот.</p> <p>Первісна культура та релігійні вірування людей. Практичне знання та вірування первісних людей. Мистецтво за первісної доби</p>	<p>реконструкціям і художника Зденека Буріана). Відкриття дискусія «Теорії походження людини». Створення пригонницьких поведок з життя первісної людини. Укладання пізнавальної загадки (хмаринкислів, кросвордатощо) за змістом навчального матеріалу. Проект «Спадщина Трипільської культури»</p>	<p>указаних природних і соціальних об'єктів [6 ГІО 2.1.2] пояснює, як географічне положення впливає на спосіб життя і світогляд людей [6 ГІО 2.2.1] пояснює походження історичного, медійного джерела за зовнішніми ознаками [6 ГІО 3.2.2] розрізняє пам'ятки історії та культури, історичні події, осіб та їх вчинки, соціальні об'єкти та явища за певними ознаками [6 ГІО 4.1.2] використовує джерела для опису історичних подій, явищ, процесів, діяльності людей [6 ГІО 4.2.1]</p> <p>демонструє знання перебігу подій в часі в межах теми, локалізує події в часі [6 ГІО 1.1.2] пояснює зв'язок між подіями,</p>	
--	--	---	--	--

<p>які використовуються в сьогоденні;</p> <ul style="list-style-type: none"> • виявляє в процесі пошуку інформації про життя первісних людей різні види історичних джерел, зокрема візуальні, артефакти; • визначає ознаки, що пов'язують артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історією первісних людей; • порівнює однотипні пам'ятки історії, природи та культури первісних людей і пояснює їх значення; • добирає приклади, які розкривають поняття/терміни, що використовуються в межах тем розділу «Життя людей у первісні часи»; • розрізняє природні, економічні, соціальні та культурні зміни, що відбулися в житті людей у первісні часи, наводить приклади впливучих змін на життя людини й суспільства; • розуміє сутність і значення неолітичної революції в житті первісної людини; • розрізняє відмінність між привласнювальни 			<p>розрізняє причини, приводи, результати і наслідки подій [6 ГІО 1.2.1] пояснює, як життя людини і суспільства залежить від природних змін, науково-технічних винаходів, соціальних обставин [6 ГІО 1.3.2] використовує карту як джерело інформації [6 ГІО 2.1.1] визначає географічне розташування відповідних/указаних природних і соціальних об'єктів [6 ГІО 2.1.2] пояснює, як географічне положення впливає на спосіб життя і світогляд людей [6 ГІО 2.2.1] пояснює походження історичного, медійного джерела за зовнішніми ознаками [6 ГІО 3.2.2] розрізняє пам'ятки історії та культури, історичні події, осіб та їх вчинки,</p>	
--	--	--	--	--

<p>м та відтворювальнимгос подарством;</p> <ul style="list-style-type: none"> розумієзначення для первісних людей винайдення та упродовженняземлеробства і скотарства, початок обробкиметалів, виникнення ремесел; розумієособливістігосподарюваннятрипільців і носіївсередньостогівськоїкультури; розпізнаєпам'яткиТрипільської та Середньостогівськоїархеологічних культур; формулюєзапитання щодоможливоговпливу тих чиншихподій з історіїпервісних людей на життясуспільства, окремихгруп людей; виявляє (з допомогоювчителя) і пояснюєвиклики, які стояли перед первісноюлюдиною, суспільством у різнихприроднихсередовищах; співвідноситьданікарти з іншимиджереламиінформації про життяпервісних людей (розповідь учителя, текст книжки тощо); визначає на картіположенняосередківпервісних людей 			<p>соціальні об'єкти та явища за певними ознаками [6 ГІО 4.1.2] використовує джерела для опису історичних подій, явищ, процесів, діяльності людей [6 ГІО 4.2.1]</p>	
---	--	--	---	--

<p>на Землі, культурноісторичних пам'ятокпервісних людей;</p> <ul style="list-style-type: none"> • позначає на картірозміщення стоянок і пам'ятокпервісних людей на територіїУкраїни; • розрізняєформирелігійнихвірувань в первіснічаси; • наводить прикладивзаємодіїпервісноїлюдини та природи <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> • формулює та висловлюєвласнісудженнястосовновпливудіяльностіпервісноїлюдини на навколишнесередовище, їївзаємодії з природою 				
<p>Базові знання: іригаційне землеробство, держава, влада фараона, піраміди, папірус, міста-держави Шумеру, закони Хаммурапі, колонізація, фінікійський алфавіт, ієрогліф, клинопис, цар Соломон, Біблія, Дарій I, варни, касты, буддизм, індуїзм, імперія, Піднебесна, Конфуцій.</p> <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знає хронологічні й територіальні межі стародавніх 	<p>Цивілізаційні центри Стародавнього Сходу в часі і просторі. Науковідслідженнястародавніхцивілізацій. ДавнійЄгипет. НародженняЦивілізаціїДворіччя. Давній Вавилон. Фінікія. Ізраїльською дейське царство. ДавнійІндія та Китай.</p> <p>Землеробські</p>	<p>Навчально-пізнавальна, дослідницька, пошукова, творча, проєктна, моделювання, інтерактивна, дискусійна. Робота з навчальним текстом та підготовказапитань до нього за допомогоюланцюжкапитаньКвінтиліана. Укладанняліносторованоїліній часу «ДавніцивілізаціїСтародавньо</p>	<p>співвідносить з вивченим періодом (епохою) відомі історичні події та особи, визначає сфери суспільного життя, які зазнавали змін [6 ГІО 1.3.1] розрізняє факт і судження в запропонованому тексті/медіатексті [6 ГІО 3.3.1] розрізняє пам'ятки історії та культури, історичні події, осіб та їх вчинки,</p>	<p>знаєусталені символиумовнихпозначеньісторичнійкарті, відрізняєісторичнутагеографічнукарти</p> <p>установлюєпослідовність історичнихподійза допомогоюолінійчасу</p> <p>розумієзміст понять «народ», «закон», «держава», «монархія»,</p>

<p>цивілізацій Сходу;</p> <ul style="list-style-type: none"> • розташовує події з історії стародавніх цивілізацій у хронологічній послідовності, укладає хронологічну таблицю; • установлює послідовність історичних подій виникнення та розвитку стародавніх цивілізацій Сходу, за допомогою лінії часу; • встановлює значення географічного фактору в розвитку цивілізацій Стародавнього Сходу; • встановлює одночасність подій в історичному просторі, тривалість подій, явищ, процесів та їх віддаленість одне від одного (у межах тем розділу «Цивілізації Стародавнього Сходу», з допомогою вчителя); • виявляє і розрізняє з допомогою вчителя причини і приводи, результати і наслідки історичних подій, явищ, процесів (наприклад держави в Давньому Єгипті, Дворіччі, Ізраїльсько-Юдейському царстві, Персії); • виявляє в процесі пошуку інформації про стародавні цивілізації 	<p>цивілізації Стародавнього світу.</p> <p>Вплив природних умов на особливості сподарювання давніх цивілізацій Сходу.</p> <p>Держава і суспільство.</p> <p>Влада фараона в Давньому Єгипті.</p> <p>Міста-держави Шумеру.</p> <p>Закони Хаммурапі. Поняття закону.</p> <p>Фінікійська колонізація.</p> <p>Ізраїльсько-Юдейське царство.</p> <p>Перська держава.</p> <p>Варни і касты в Індії.</p> <p>Ранги в китайському суспільстві.</p> <p>Родина, освіта і виховання дітей у Стародавньому світі.</p> <p>Становище жінок.</p> <p>Міфологія. Релігійні уявлення.</p> <p>Язичницькі уявлення народів Стародавнього Сходу.</p> <p>Поява монотей</p>	<p>го Сходу».</p> <p>Робота з історичними картами.</p> <p>Проект-порівняння умов виникнення та розвитку землеробських цивілізацій Стародавнього Сходу.</p> <p>Робота з візуальними джерелами.</p> <p>Дослідницький проект «Закони Хаммурапі».</p> <p>Проект-порівняння «Шкільна навчання Єгипту та Шумеру».</p> <p>Укладання пізнавальної загадки (хмаринкислів, кросвордатощо) за змістом навчального матеріалу.</p> <p>Творчий проект «Сторінка в історичній мережі Facebook (Instagram)».</p> <p>Творчий проект — фотогалерея «Стародавні цивілізації Азії та Африки»</p>	<p>соціальні об'єкти та явища певними ознаками [6 ГІО 4.1.2]</p> <p>оцінює значення подій, явища, цінність пам'ятки культури для конкретного історичного періоду [6 ГІО 4.3.1]</p> <p>аргументовано пояснює перебіг і сутність історичних і сучасних подій, явищ, процесів, діяльності людей [6 ГІО 4.2.2]</p> <p>демонструє знання перебігу подій в часі в межах теми, локалізує події в часі [6 ГІО 1.1.2]</p> <p>пояснює зв'язок між подіями, розрізняє причини, приводи, результати і наслідки подій [6 ГІО 1.2.1]</p> <p>пояснює, як життя людини і суспільства залежить від природних змін, науково-технічних винаходів, соціальних обставин [6 ГІО 1.3.2]</p> <p>використовує карту як</p>	<p>«релігія»</p>
---	---	--	---	------------------

<p>Сходу різні види історичних джерел, зокрема артефакти, текстові, візуальні, усні;</p> <ul style="list-style-type: none"> розрізняє джерела інформації за видами (матеріальні/нематеріальні, первинні/вторинні, текстово-візуальні тощо); визначає риси/ознаки артефакту (музейного об'єкта), писемного та візуального джерела; визначає тему й походження запропонованого джерела історичної та суспільної інформації (наприклад давнього єгипетської цивілізації, Дворіччя, Фінікії; Ізраїльсько-Юдейського царства, китайської та індійської цивілізацій); розуміє значення Біблії як історичного джерела; формулює питання різного типу до тексту/медіа тексту, візуальних джерел; визначає ознаки, що пов'язують документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал (наприклад стародавніх цивілізацій Сходу); 	<p>стичних релігій.</p> <p>Культурна дбання Стародавнього Сходу.</p> <p>Будівництво пірамід. Мистецтво. Писемність. Батьківщина афавіту. Біблія як історичне джерело. Конфуціанство</p>		<p>джерело інформації [6 ГІО 2.1.1] визначає географічне розташування відповідних/указаних природних і соціальних об'єктів [6 ГІО 2.1.2] пояснює, як географічне положення впливає на спосіб життя і світогляд людей [6 ГІО 2.2.1] пояснює походження історичного, медійного джерела за зовнішніми ознаками [6 ГІО 3.2.2] розрізняє пам'ятки історії та культури, історичні події, осіб та їх вчинки, соціальні об'єкти та явища за певними ознаками [6 ГІО 4.1.2] використовує джерела для опису історичних подій, явищ, процесів, діяльності людей [6 ГІО 4.2.1]</p>	
---	--	--	--	--

<ul style="list-style-type: none"> • визначає тему й походження запропонованого джерела історичної та суспільної інформації ; • визначає придатність отриманої інформації для добору аргументів з допомогою вчителя; • використовує в поясненні інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження ; • описує і характеризує за певним алгоритмом пам'яток природи, історії та культури; • розрізняє природні, економічні, політичні, соціальні, технологічні та культурні зміни, що відбулися, наводить приклади впливу цих змін на життя людини й суспільства в минулому і теперішньому (наприклад давньоєгипетської цивілізації, Дворіччя, Фінікії; Ізраїльсько-Юдейського царства, китайської та індійської цивілізацій); • обґрунтовує користь обмінного досвідання, 				
--	--	--	--	--

<p>пояснює значення світи в житті людини;</p> <ul style="list-style-type: none"> • формулює запитання щодо можливого впливу тих чи інших подій з історії стародавніх цивілізацій Сходу на життя суспільства, окремих груп людей; • визначає значущість історичної події для людини й суспільства; • пояснює, як людина впливає на різні спільноти й державу своєю діяльністю; • наводить історичні та сучасні приклади виявів дискримінації та її подолання; • формулює висновки на основі наведених фактів; • виявляє (з допомогою вчителя) і пояснює виклики, які стояли перед людиною, суспільством Стародавнього Сходу в різних природних середовищах; • зіставляє картографічну інформацію різних історичних періодів; • співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо), у межах тем розділу 				
--	--	--	--	--

<p>«Цивілізації Стародавнього Сходу»;</p> <ul style="list-style-type: none"> • зіставляє джерела інформації щодо достовірності та повноти; • визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місця історичних подій стародавніх цивілізацій Сходу (у межах тем розділу «Цивілізації Стародавнього Сходу»); • визначає особливості господарства, суспільного життя і культури (на прикладі стародавніх цивілізацій Сходу); • наводить приклади впливу діяльності людини стародавніх цивілізацій Сходу на навколишнє середовище в часі і просторі, взаємодії людини та природи; • діє для збереження навколишнього середовища <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> • формулює та висловлює власні судження стосовно цінних основ цивілізацій Стародавнього Сходу на основі інформації з різних доступних джерел, гуманістичних цінностей 				
<p>Базові знання: <i>античність,</i></p>	<p>Природа і населення та</p>	<p>Навчально-пізнавальна,</p>	<p>використовує історичну та</p>	<p>знає усталені символи</p>

<p><i>Мінойська цивілізація, Ахейська Греція, Гомер «Іліада», «Одіссея», Генріх Шліман, міста-держави (поліси), демократія, олігархія, демос, реформи Солона, Спарта, олігархія, Велика грецька колонізація, античні міста-держави Північного Причорномор'я, кіммерійці, скіфи, сармати, Геродот, персько-грецькі війни, Перикл, Олімпійські ігри, П'єр де Кубертен, Імперія Александра Македонського, еллінізм.</i></p> <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • розташовує події (у межах тем розділу «Давня Греція та її сусіди») у хронологічній послідовності за допомогою стрічки часу, укладає хронологічну таблицю; • встановлює часову послідовність перебування на території України кіммерійців, скіфів, сарматів; • встановлює одночасність подій в історичному просторі, тривалість подій, явищ, процесів та їх віддаленість одних від одних (у межах тем розділу 	<p>родавньої Греції. Науковий дослідження давнього грецького цивілізації. Природні умови та населення. Розвиток господарства. Система рабства.</p> <p>Цивілізація Давньої Греції та її сусіди у просторі та часі. Мінойська цивілізація. Дорійці Ахейська Греція. Велика грецька колонізація. Еллінізм.</p> <p>Суспільство і держава в Стародавній Греції Давньо грецький поліс . Афіни – батьківщина демократії: від Солона до Перикла. Стародавня Спарта – приклад олігархічної держави. Держава Александра Македонського. Елліністичні держави.</p> <p>Військова</p>	<p>дослідницька, пошукова, творча, проєктна, моделювання, інтерактивна, дискусійна. Робота з навчальним текстом та підготовкою питань до нього за допомогою ланцюжка питань Квінтіліана. Робота з картами «Мінойська та ахейська цивілізації Давньої Греції», «Велика грецька колонізація», «Персько-грецькі війни». Дослідницький проєкт «Античні міста-колонії в Північному Причорномор'ї». Укладання синхронізованої таблиці. Робота з ілюстрацією «Житло давніх греків». Міні-дослідницький проєкт «Жінка в давньогрецькому суспільстві». Дискусія «Висловлювання Перикла. Чи актуальні вони в наш час?». Коментований перегляд та</p>	<p>суспільно важливу інформацію із запропонованих ресурсів [6 ГІО 3.2.1] упорядковує відомості про особу, подію, явище, процес, пам'ятку історії (за заданими критеріями) [6 ГІО 4.1.1] аргументовано пояснює перебіг і сутність історичних і сучасних подій, явищ, процесів, діяльності людей [6 ГІО 4.2.2] співвідносить з вивченим періодом (епохою) відомі історичні події та особи, визначає сфери суспільного життя, які зазнавали змін [6 ГІО 1.3.1] демонструє знання перебігу подій в часі в межах теми, локалізує події в часі [6 ГІО 1.1.2] пояснює зв'язок між подіями, розрізняє причини, приводи, результати і наслідки подій [6 ГІО 1.2.1] пояснює, як життя людини і</p>	<p>в них позначена історична карта, відрізняє історичну та географічну карти</p> <p>встановлює послідовність історичних подій за допомогою ліній часу</p> <p>розуміє зміст понять «народ», «етнос», «закон», «держави», «демократія», «республіка»</p> <p>розуміє, що історія України є частиною людського роду, України невід'ємною складовою світового історичного процесу</p>
---	---	---	--	--

<p>«Давня Греція та її сусіди», з допомогою вчителя);</p> <ul style="list-style-type: none"> • пояснює відмінності між громадським та особистим простором; виявляє порушення права на особистий простір; • наводить приклади й пояснює призначення об'єктів громадського простору в минулому і сучасності (наприкладі теми «Афіни — батьківщина демократії»); • пояснює, чому і якими правами від народження наділено кожну людину; • ідентифікує випадки дискримінації (зокрема утисків), булінгу (цькування) та визначає їх наслідки для особи і групи осіб, до якої ця особа належить; • наводить історичні та сучасні приклади виявлення дискримінації та її подолання; • пояснює потребу доступності громадського простору для людей з інвалідністю або мало мобільних груп населення; • аргументує потребу спільних правил, а також необхідність їх дотримуватися; 	<p>справа в Стародавній Греції Поняття конфлікту, його види, стадії та способи подолання. Образ воїна-героя. Озброєння, стратегія і тактика полководців. Греко-перські війни як приклад рівня розвитку військової справи в Давній Греції. Александр Македонський.</p> <p>Родина і виховання Родина в Давній Греції. Гендер. Становище жінки. Навчання дітей. Виховання громадян і воїнів (наприкладі Афин і Спарти). Традиції повсякденного життя. Давньогрецька мода.</p> <p>Осередки давньогрецької цивілізації та їх сусіди на теренах України: античні міста-</p>	<p>інтерпретація візуальних джерел інформації з історії Давньої Греції. Укладання історичних повідок з життя кіммерійців, скіфів, сарматів на території України. Творчий проект — укладання туристичного маршруту «Скарби античної цивілізації на українських землях». Укладання пізнавальної загадки (хмаринкислів, кросвордатощо) за змістом навчального матеріалу. Творчий проект «Сторінка в історії давньогрецького дняча в соціальній мережі Facebook (Instagram)»</p>	<p>суспільства залежить від природних змін, науково-технічних винаходів, соціальних обставин [6 ГІО 1.3.2] використовує карту як джерело інформації [6 ГІО 2.1.1] визначає географічне розташування відповідних/указаних природних і соціальних об'єктів [6 ГІО 2.1.2] пояснює, як географічне положення впливає на спосіб життя і світогляд людей [6 ГІО 2.2.1] пояснює походження історичного, медійного джерела за зовнішніми ознаками [6 ГІО 3.2.2] розрізняє пам'ятки історії та культури, історичні події, осіб та їх вчинки, соціальні об'єкти та явища за певними ознаками [6 ГІО 4.1.2] використовує джерела для</p>	
---	--	--	---	--

<ul style="list-style-type: none"> • переконує інших у перевагах поведінки, заснованої на повазі до прав людини і поваги до гідності людини; • формулює судження про вчинки історичних осіб і сучасних діячів, події, явища, процеси з урахуванням тримань їх знань та власного досвіду; • обґрунтовує унікальність та неповторність кожної людини; • поводить з повагою до інших осіб; • описує перебіг історичних подій в античних містах – державах Північного Причорномор'я; • наводить приклади історичних пам'яток та інших проявів присутності в сьогоденні – топоніміка, лексика (наприклад античних міст-держав Північного Причорномор'я, Скіфії); • виявляє різні види історичних джерел, якими послуговуються явлені для дослідження історії Давньої Греції, Скіфії зокрема артефакти, т 	<p>держави, кіммерійці, скіфи і сармати, землеробське населення укр аїнських земель.</p> <p>Культура Давньої Греції ї. Міфологія. Релігія. Науковідобутки. Олімпійські ігри. Пам'ятки мистецтва Мінойської цивілізації, «золотої доби» грецької культури, еллінізму. Видатні діячі давньогрецької культури. Історичне значення давньогрецької культури.</p>		<p>опису історичних подій, явищ, процесів, діяльності людей [6 ГІО 4.2.1]</p>	
--	--	--	--	--

<p>формулює запитання щодо достовірності інформації з різних джерел;</p> <ul style="list-style-type: none"> • застосовує критерії визначення достовірності інформації (з допомогою вчителя); • розпізнає прояви маніпулювання інформацією (у межах тем розділу «Давня Греція та її сусіди», з допомогою вчителя); • визначає риси/ознаки артефакту (музейного об'єкта), писемного та візуального джерела (у межах тем розділу «Давня Греція та її сусіди», з допомогою вчителя); • визначає ознаки, що пов'язують документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним періодом цивілізацій Давньої Греції, Скіфії; • порівнює однотипні пам'ятки історії, природи та культури Античної цивілізації і пояснює їх значення; • розрізняє природні, економічні, політичні, соціальні, технологічні та культурні зміни, що відбулися в Античній цивілізації; • висловлює власне судження про 				
--	--	--	--	--

<p>культурнерозмаїття і йогоцінність для суспільства, виявляєзацікавленістьпереконаннямиінших людей;</p> <ul style="list-style-type: none"> • наводить прикладиетнічного, релігійного, культурного й іншого розмаїття в Україні та світі в минулому і сьогодні; • детально описує та характеризуєісторичних осіб за різнимиознаками (інтереси, світоглядтощо); • формулюєзапитання щодоможливого впливу тих чиіншихподій з історіїстародавніхцивілізаційДавньоїГреції, Скіфії, на життясуспільства, окремихгруп людей; • співвідноситьданікарти з іншимиджереламиінформації (розповідь учителя, текст книжки тощо); • позначаєрозміщення об'єктів на карті, прокладаєуявнімаршрути, визначаєвідстані (у межах тем розділу «ДавняГреція та їїсусіди»); • виявляєчинники, щовпливають на заняття людей, способівведеннягосподарства, 				
--	--	--	--	--

<p>соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів) на прикладі античних міст-держав, Скіфії;</p> <ul style="list-style-type: none"> • наводить приклад впливудіяльності людини Античної цивілізації та її сусідів на навколишнє середовище в часі і просторі, взаємодії людини та природи; • пояснює, як погляди та потреби людей сьогодні і в минулому пов'язані з подіями їх життя, станом суспільства <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> • обговорює важливість поваги прав людини всіма людьми; • пояснює, чому Афіни вважають ся батьківщиною демократії; усвідомлює цінність демократії для суспільного життя екстів, візуальні, усні; 				
<p>Базові знання: Римська республіка, сенат, громадянська війна, патриції, плебеї, гладіатор, експансія, Пунічні війни, диктатура Юлія Цезаря, Римська імперія, римське право, вето, християнство, вандалі, міграція,</p>	<p>Природа і населення Античного світу Апеннінського півострова Науковий дослідження давньоримської цивілізації. Природні умови та населення. Розвиток госп</p>	<p>Навчально-пізнавальна, дослідницька, пошукова, творча, проєктна, моделювання, інтерактивна, дискусійна. Робота з навчальним текстом та</p>	<p>упорядковує відомості про особу, подію, явище, процес, пам'ятку історії (за заданими критеріями) [6 ГІО 4.1.1] використовує джерела для опису історичних</p>	<p>знає сусталені символи у мові позначення історичної карти, відрізняє історичну та географічну карти і установлює послідовність</p>

<p><i>Велике переселення народів, автохтони, слов'яни, венеци, склавини, анти.</i></p> <p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> • визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місця історичних подій з історії Давнього Риму; • знає хронологічні межі існування Римської республіки, Римської імперії; • виявляє і розрізняє з допомогою вчителя причини і приводи, результати й наслідки історичних подій, явищ, процесів (на прикладі воєнної експансії Риму, диктатури Юлія Цезаря); • виявляє різні види історичних джерел, якими послуговуються вчені для дослідження історії Давнього Риму, давніх слов'ян; • формулює запитання щодо можливого впливу тих чи інших подій з історії стародавніх цивілізацій Давнього Риму, спільноти давніх слов'ян на життя суспільства, окремих груп людей; • характеризує й порівнює становище патриціїв і плебеїв; • визначає ознаки, що пов'язують документи, артефакти 	<p>одарства. Система рабства.</p> <p>Давній Рим у часі і просторі Виникнення міста Рим. Царський період. Римська республіка. Воєнна експансія Риму. Диктатура Юлія Цезаря. Римська імперія від Октавіана Августа до падіння імперії.</p> <p>Військова справа в Давньому Римі Образ воїна-героя. Ставлення до ветеранів армії. Озброєння, стратегія і тактика полководців. Війни Риму на різних етапах історії. Видатні полководці.</p> <p>Людина в правовій та політичній системі Давнього Риму Організація влади в Давньому Римі:</p>	<p>підготовка запитань до нього за допомогою ланцюжка запитань Квінтиліана. Укладання хронологічних і синхронізованих таблиць з історії Давнього Риму, давніх слов'ян. Розповідь про воєнну експансію Риму на основі історичної карти. Укладання пізнавальної загадки (хмаринки слів, кросворда тощо) під назвою «Давні дослідники слов'янства» або «Давні слов'яни».</p> <p>Творчі проекти — фотогалерея «Міста, які подарував світові Давній Рим», лепбук «Крилаті вислови, які народилися в Давньому Римі», колаж «Про щорозповідасантична монета», презентація «Біблія — джерело мудрості». Віртуальна екскурсія «Християнство в мистецтві»</p>	<p>подій, явищ, процесів, діяльності людей [6 ГІО 4.2.1] співвідносить з вивченим періодом (епохою) відомі історичні події та особи, визначає сфери суспільного життя, які зазнавали змін [6 ГІО 1.3.1] використовує історичну та суспільно важливу інформацію із запропонованих ресурсів [6 ГІО 3.2.1] розрізняє факт і судження в запропонованому тексті/медіатексті [6 ГІО 3.3.1] оцінює значення події, явища, цінність пам'ятки культури для конкретного історичного періоду [6 ГІО 4.3.1] демонструє знання перебігу подій в часі в межах теми, локалізує події в часі [6 ГІО 1.1.2] пояснює зв'язок між подіями, розрізняє причини, приводи,</p>	<p>історичних подій за допомогою олімпіади</p> <p>розуміє зміст понять «народ», «етнос», «закон», «держава», «демократія», «республіка»</p>
--	---	---	---	---

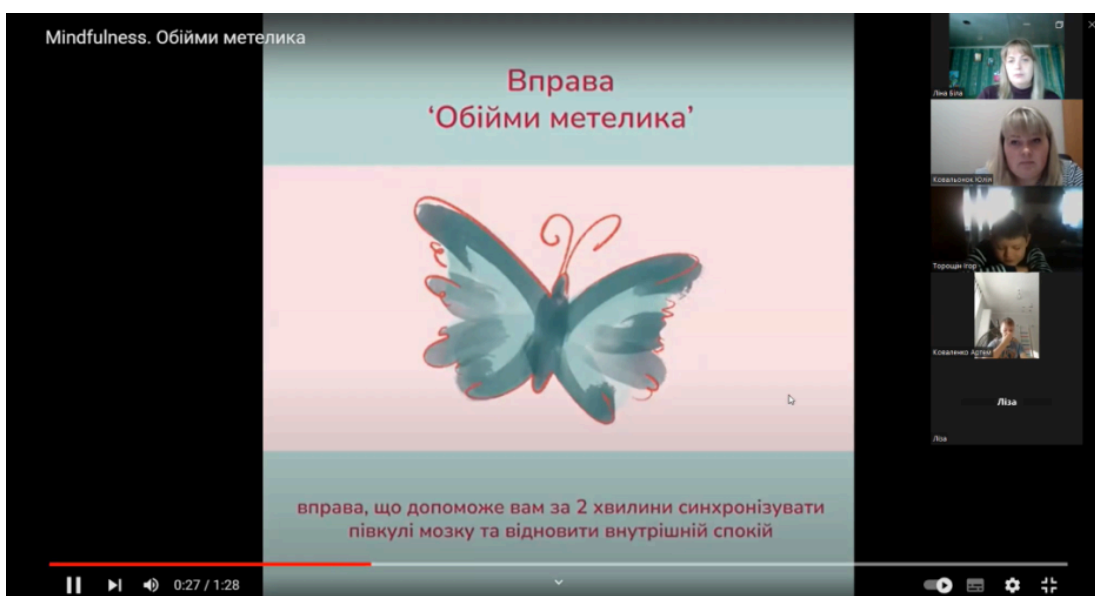
<p>(музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним періодом Давнього Риму, давніх слов'ян;</p> <ul style="list-style-type: none"> • пояснює історичне значення християнства; • визначає хронологічні межі формування спільноти давніх слов'ян; характеризує повсякденне господарське життя, суспільну організацію, духовний світ давніх слов'ян; • наводить приклади історичних пам'яток та інших проявів присутності в сьогоденні — топоніміка, лексика (наприклад давніх слов'ян) <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> • пояснює вплив чинки вкременої людини на її найближче оточення та світ; • усвідомлює важливість римського права, яке вплинуло на формування і розвиток правових систем країн Західної Європи і є складовою частиною сучасної правової культури 	<p>відреспубліки до імперії. Закони XII таблиць. Римське право. Права і обов'язки громадян в Римі. Соціальний захист. Основні форми та прояви дискримінації.</p> <p>Родина і виховання</p> <p>Родина в Давньому Римі. Становище жінки. Навчання і виховання дітей. Традиції повсякденного життя. Розваги в давньому римському суспільстві.</p> <p>Культура Давнього Риму. Римська культура як продовження античної традиції Давньої Греції. Релігія в Стародавньому Римі: від язичництва до християнства. Пантеон римських богів. Християнське вчення. Ісус Христос. Перші християнські громади</p>		<p>результати і наслідки подій [6 ГЮ 1.2.1] пояснює, як життя людини і суспільства залежить від природних змін, науково-технічних винаходів, соціальних обставин [6 ГЮ 1.3.2] використовує карту як джерело інформації [6 ГЮ 2.1.1] визначає географічне розташування відповідних/указаних природних і соціальних об'єктів [6 ГЮ 2.1.2] пояснює, як географічне положення впливає на спосіб життя і світогляд людей [6 ГЮ 2.2.1] пояснює походження історичного, медійного джерела за зовнішніми ознаками [6 ГЮ 3.2.2] розрізняє пам'ятки історії та культури, історичні події, осіб та їх вчинки, соціальні об'єкти та явища за</p>	
---	---	--	--	--

	<p>і церкви. Перетворення християнства на державну релігію. Розвиток наукових знань. Пам'ятки мистецтва Стародавнього Риму. Історичне значення давньоримської культури.</p> <p>Сусіди Стародавнього Риму. Початок Великого переселення народів. Життя варварських племен. Відносини Риму з варварами. Падіння Стародавнього Риму: причини та наслідки.</p> <p>Давні слов'яни на теренах України. Питання походження і прабадьківщини слов'ян. Венеди, анти і склавини в писемних джерелах. Повсякденне й господарське життя слов'ян на</p>		<p>певними ознаками [6 ГІО 4.1.2] використовує джерела для опису історичних подій, явищ, процесів, діяльності людей [6 ГІО 4.2.1]</p>	
--	--	--	---	--

	теренах України. Духовний світ давніх слов'ян			
<p>Уміння:</p> <ul style="list-style-type: none"> виявляє здобутки стародавніх цивілізацій в області науки, техніки, культури; позначає на карті історико-географічні об'єкти спадщини Стародавнього світу <p>Ставлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> усвідомлює важливість спадщини стародавніх цивілізацій для сучасності, значення давньої історії України як складової світової історії 	<p>Історія України як складової світової історії.</p> <p>Місце історії Стародавнього світу в історії людства. Сім чудес світу</p>	<p>Навчально-пізнавальна, дослідницька, пошукова, творча, проєктна, моделювання, інтерактивна, дискусійна.</p> <p>Творчий проєкт — лепбук, колаж (на вибір) «Досягнення цивілізацій Стародавнього світу»</p>	<p>демонструє знання перебігу подій в часі в межах теми, локалізує події в часі [6 ГІО 1.1.2]</p> <p>пояснює зв'язок між подіями, розрізняє причини, приводи, результати і наслідки подій [6 ГІО 1.2.1]</p> <p>пояснює, як життя людини і суспільства залежить від природних змін, науково-технічних винаходів, соціальних обставин [6 ГІО 1.3.2]</p> <p>використовує карту як джерело інформації [6 ГІО 2.1.1]</p> <p>визначає географічне розташування відповідних/указаних природних і соціальних об'єктів [6 ГІО 2.1.2]</p> <p>пояснює, як географічне положення впливає на спосіб життя і світогляд людей [6 ГІО 2.2.1]</p>	<p>розуміє зміст понять «народ», «етнос», «нація», «раса»,</p> <p>розрізняє та ідентифікує локальні, регіональні, національно-культурні спільноти, співвідносить себе з ними;</p> <p>розуміє, що історія українського народу, України є невід'ємною складовою світового історичного процесу</p>

			<p>пояснює походження історичного, медійного джерела за зовнішніми ознаками [6 ГІО 3.2.2]</p> <p>розрізняє пам'ятки історії та культури, історичні події, осіб та їх вчинки, соціальні об'єкти та явища за певними ознаками [6 ГІО 4.1.2]</p> <p>використовує джерела для опису історичних подій, явищ, процесів, діяльності людей [6 ГІО 4.2.1]</p>	
--	--	--	--	--

Приклади застосування можливостей Zoom у здійсненні психоемоційної підтримки учнів на уроках історії

«Пір'їна/статуя» (<https://cutt.ly/jwLglgfl>),

«Обійми метелика» (<https://cutt.ly/FwLglT3A>).

Додаток 7

**Перелік вправ на психоемоційну підтримку учнів, які використовуються
авторами досвіду для здійснення психоемоційної підтримки учнів**

Назва вправи	Опис
Вправа «Настрій»	<p>Кілька хвилин тому ви почули погану новину чи закінчилася неприємна розмова...</p> <p>Як зняти неприємний осад? Візьміть фломастери. Розслаблено, лівою рукою намалюйте абстрактний малюнок: кольорові нитки, лінії-сюжети, фігури. Важливо при цьому повністю зануритись у свої переживання, вибрати колір і провести лінії так, як вам хотілося б, щоб вони цілком збігалися з вашим настроєм.</p> <p>Намагайтеся уявити собі, що ви переносите свій сумний настрій на папір. Закінчили малюнок? А тепер перегорніть аркуш і на звороті напишіть 5—7 слів, які відображають ваш настрій, ваші почуття. Довго не думайте і не намагайтеся бути ввічливими: необхідно, щоб слова виникали спонтанно, без спеціального контролю.</p> <p>Після цього ще раз продивіться ваш малюнок, ніби заново переживаючи свій настрій, перечитайте слова, і з задоволенням, емоційно, розірвіть аркуш, викиньте його в кошик.</p> <p>Ви помітили? Всього 5 хв, а ваш зіпсований настрій уже зник, він перейшов у малюнок і був знищений.</p>
Вправа «Рахунок»	<p>Цю вправу можна робити в будь-якому місці. Потрібно сісти зручніше, скласти руки на колінах, поставити ноги на землю й знайти очима предмет, на якому можна зосередити свою увагу.</p>

	<ol style="list-style-type: none"> 1. Почніть рахувати від 10 до 1, на кожному рахунку роблячи вдих і повільний видих. (Видих має бути помітно довше вдиху.) 2. Заплющіть очі. Знову порахуйте від 10 до 1, затримуючи подих на кожному рахунку. Повільно видихайте, уявляючи, як з кожним видихом зменшується й нарешті зникає напруження. 3. Не розплющуючи очі, рахуйте від 10 до 1. Цього разу уявіть, що видихуване вами повітря пофарбоване в теплі пастельні тони. З кожним видихом кольоровий туман стає густішим, перетворюється на хмари. 4. Пливить ласкавими хмарами доти, поки очі не розплющатся самі. <p>Щоб знайти потрібний ритм рахунку, дихайте повільно й спокійно, відгороджуючись від усіляких хвилювань за допомогою уяви. Цей метод дуже добре послаблює стрес. Через тиждень почніть рахувати від 20 до 1, ще через тиждень — від 30, і так до 50.</p>
<p>Вправа «Контраст»</p>	<p>Щоб ефективно зняти м'язове напруження, спочатку треба його посилити.</p> <p>Якщо обстановка навколо напружена й ви почуваете, що втрачаєте самовладання, цей комплекс можна виконати прямо на місці, за столом, практично непомітно для навколишніх.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Так сильно, як можете, напружте пальці ніг. Потім розслабте їх. 2. Напружте й розслабте ступні ніг. 3. Напружте й розслабте гомілки.

	<ol style="list-style-type: none"> 4. Напружте й розслабте коліна. 5. Напружте й розслабте стегна. 6. Напружте й розслабте сідничні м'язи. 7. Напружте й розслабте живіт. 8. Розслабте спину й плечі. 9. Розслабте кисті рук. 10. Розслабте передпліччя. 11. Розслабте шию. 12. Розслабте лицьові м'язи. 13. Посидьте спокійно кілька хвилин, насолоджуючись повним спокоєм. Коли вам здасться, що повільно пливете,— ви повністю розслабилися.
<p>Вправа «Моя емоційна скульптура»</p>	<p>Роздайте дітям пластилін, запропонуйте пофантазувати і виліпити свій емоційний стан. Можна використовувати пластилін будь-якого кольору, змішувати кольори на свій розсуд тощо. Готова фігурка може бути красивою чи не дуже, великою чи маленькою – нехай діти роблять так, як відчують.</p> <p>Готово? Дозвольте учням поспілкуватися з фігурками, сказати їм усе, що хочеться. А потім можна зім'яти їх, скатати у шар, трансформувати в щось інше – все на розсуд школярів. Якщо є час та бажання, об'єднайте дітей у групи по 5-6 осіб та запропонуйте створити групову пластилінову композицію. Нехай діти спробують створити композицію, що символізуватиме спокій, щастя та мир.</p>

**Скріншоти прикладів навчальних завдань,
виконання яких сприяє подоланню освітніх втрат**

1. Установіть відповідність між термінами і поняттями поєднавши їх:

1. Хронологія	А. Наука про минуле людства
2. Історія	Б. послідовний список днів у році
3. Літочислення	В. Наука про час
4. Календар	Г. Наука про вимірювання часу

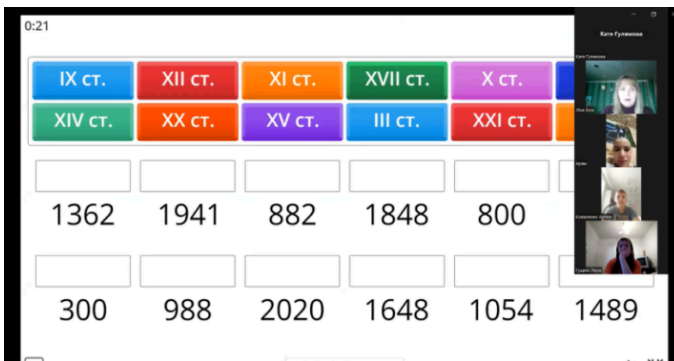
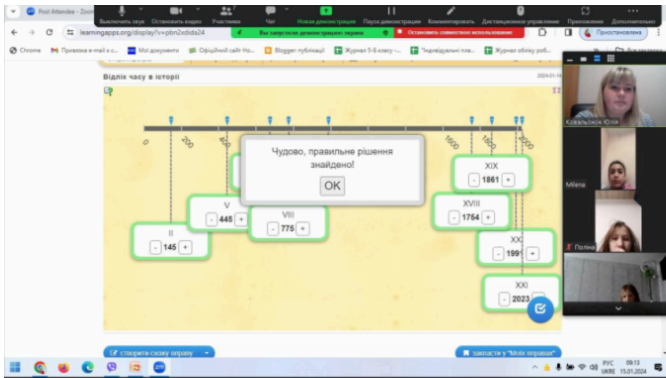
2. Пронумеруйте фото в хронологічному порядку

3. Впишіть в порожні клітинки таблиці століття та тисячоліття

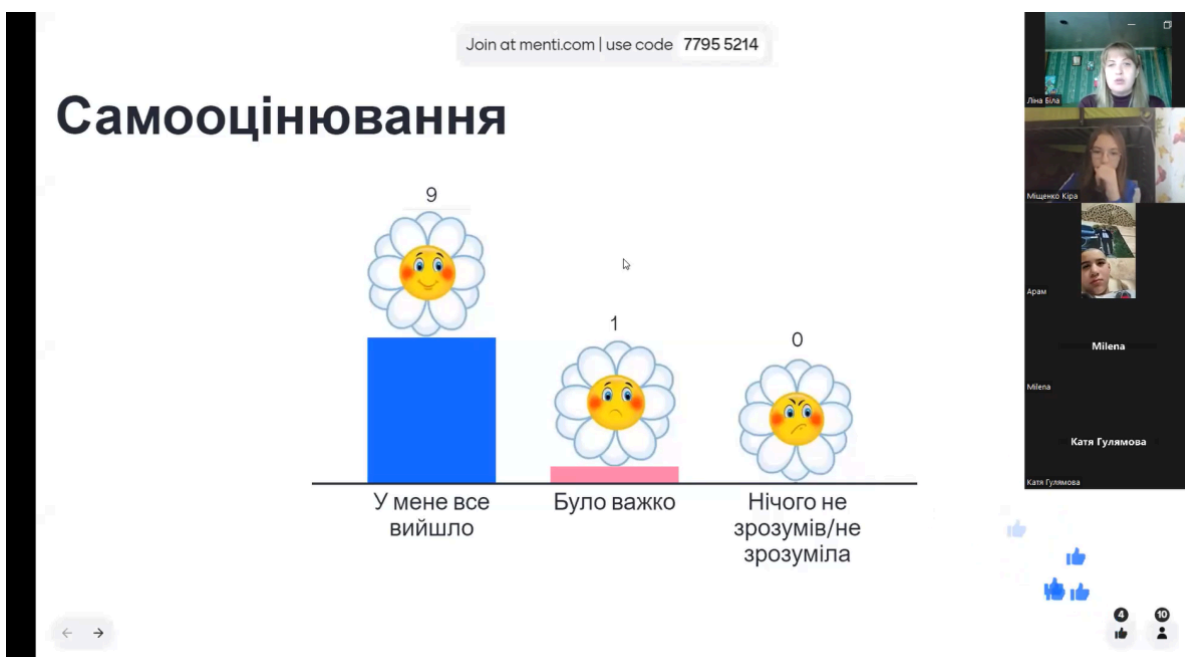
Століття	Рік
X ст..	
	945 рік
XII ст..	
	1589 р.
XIX ст..	
	2023 р.

Очікуваний результат: встановлює послідовність історичних подій за допомогою лінії часу

Додаток 9

Скріншот прикладу застосування ресурсу Mentimeter
для організації самооцінювання учнів

Осип. А.	+		+			+		+	+
Пет. М.	+	+	+	+		+	+		+
Род. П.	+	+	+			+		+	+
Тім. А.	+	+	+			+		+	+
Тор. І.	+	+	+	+		+	+	+	+

* – задля збереження персональних даних здобувачів освіти у таблиці використано скорочення, які не дозволяють їх ідентифікувати

Додаток 11

**Візуалізація змін результатів
вхідного (вересень) та проміжного (грудень) тестувань в розрізі блоків
результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів за ДСБСО**

